

Cursus Inleiding Solidaire Economie 2005
Dagdeel 7b

Sociale bewegingen op zoek naar alternatieven

De Schengen-conferentie van het World Forum for Alternatives

Lou Keune, januari 2002

Het project *Vóór de Verandering - Alternatieven voor het Neoliberalisme* is onderdeel van een wereldwijde beweging voor een solidaire samenleving. Die beweging krijgt gestalte in o.a. het *World Forum for Alternatives - WFA*. Hieronder een verslag van een conferentie van het WFA van januari 2002. Die ging over sociale bewegingen in de wereld van vandaag en hun inzet voor een *Andere Wereld*.

Inhoud van dit verslag

Inleiding

A De context waarbinnen sociale bewegingen ontstaan en opereren

B Betekenis en perspectieven van de sociale bewegingen

C Alternatieven voor de neoliberale politiek-economische orde

Bijlage 1: Deelnemers

Bijlage 2: Schriftelijke bijdragen

Inleiding

In Schengen (Luxemburg) vond op 11, 12 en 13 januari 2002 een conferentie plaats op initiatief van het *World Forum for Alternatives (WFA)*, en georganiseerd in samenwerking met het *Luxembourg Institute for European and International Studies*. De titel van de conferentie was: *Actuality and Meaning of Social Movements*. Het WFA wordt hoofdzakelijk gevormd door intellectuelen uit de hele wereld die zeer kritisch staan ten aanzien van de bestaande neoliberale wereldorde, en die pleiten voor fundamentele veranderingen. Voorzitter is Samir Amin van het *Forum du Tiers-Monde* gevestigd in Dakar, Senegal; secretaris is Francois Houtart van het *Centre Tricontinental* in Louvain-la-Neuve in België.

De deelnemers aan deze conferentie zijn bijna allemaal onderzoekers nauw verbonden met sociale bewegingen. De conferentie was bedoeld als voorbereiding op *het World Social Forum* dat eind van dezelfde maand januari plaatsvindt in Porto Alegre (Brazilië), het WFA is een van de initiatiefnemers daarvan. Daarnaast is het de start van een nieuw jaarboek getiteld: *Le monde vu par ses peuples*.

Onder de deelnemers aan deze conferentie (zie bijlage 1) bevonden zich enkele bekende "oude rotten" die sinds decennia een hoofdrol vervullen in het kritische debat over de wereldeconomie. Naast de al genoemde Amin en Houtart zijn dat André Gunder Frank, Johan Galtung, Marta Harnecker, en Paul Streeten. Daarnaast veel twintigers en dertigers.

Opvallend was het kleine aantal vrouwen en de aanwezigheid van relatief veel franstaligen. Het geheel werd grotendeels door het Luxemburgse Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking gefinancierd. De betreffende minister behoorde tot de weinigen deelnemers die als verdedigers van het heersende beleid op gebieden als ontwikkelingssamenwerking, internationale handel, het wereldgeldstelsel e.d. gezien kunnen worden.

In de presentaties (zie bijlage 2) en discussies kwamen een aantal hoofdthema's telkens terug: de context waarbinnen sociale bewegingen ontstaan en opereren; de betekenis en perspectieven van de sociale bewegingen; en tenslotte het thema 'alternatieven voor de neoliberale economie'.

A De context waarbinnen sociale bewegingen ontstaan en opereren.

1 *Voortgaande mondialisering:* Er zijn geen tekenen die wijzen op een afzwakking van de mondialiserende tendensen. Integendeel, zeker in economische zin is mondialisering de dominante tendens, waarbij de overheersende positie van de TransNationale Ondernemingen (TNO's) steeds sterker wordt. In feite is er, aldus Amin, sprake van een diepgaande transformatie van het imperialisme omdat bij de leidende kapitaalgroepen in steeds mindere mate sprake is van een nationale of zelfs regionale basis: het gaat om ondernemingen met een mondiale identiteit en bedrijfsvoering. Daarbij vindt wel een verdere solidarisering plaats tussen de verschillende westerse staten, waarbij bijvoorbeeld de NAVO zich ontwikkelt tot een alliantie die op wereldniveau opereert.

Het is moeilijk generaliseren over de gevolgen van de mondialisering voor de maatschappelijke verhoudingen in de verschillende landen en regio's. Zo lijkt het dat in de Arabische wereld wordt teruggeslagen op oude vormen van samenleven en gezag. Amin wijst er echter op dat dit geen uiting is van een verscherping van het conflict tussen traditioneel en modern, maar dat het om eigentijdse reacties gaat waarbij moeilijk te voorspellen is in welke richting die zich gaan ontwikkelen. Dat geldt misschien nog meer voor China, waar de neoliberale mondialisering terrein wint en waarbij het volstrekt onduidelijk is op welke wijze de samenleving zal veranderen. Het zicht op die veranderingen is sterk door een westerse bril bepaald. Zo is er veel aandacht voor de zogenoemde burgerrechten, maar er is nog weinig bekend hoe de arbeidsverhoudingen en de agrarische sector zich zullen ontwikkelen.

Hoe dan ook: mondialisering gaat wereldwijd nog steeds gepaard met grootschalige armoede en (op enkele uitzonderingen als Canada en Denemarken na) groeiende welvaartsverschillen. Ook in Oost-Europa blijft de situatie volgens Catherine Samary slecht. Alleen Polen is economisch weer terug op niveau van 1990, terwijl Slovenië, Hongarije en Slowakije dat niveau benaderen, en alle andere Oost-Europese landen daar nog ver onder liggen. Volgens Samary wordt dat veroorzaakt door een wisselwerking tussen interne omstandigheden in die landen, enerzijds, en de mondiale neoliberale dominantie anderzijds. Volgens haar is het duidelijk dat het neoliberalisme ook daar politiek failliet is; de neoliberale recepten bieden geen oplossing en hebben de crisis slechts verdiept.

Overigens blijft opvallend dat in de kringen van het WFA de kritiek op het neoliberale model en beleid vooral vanuit het gezichtsveld van de sociale tegenstellingen wordt ontwikkeld, de ecologische invalshoek lijkt secundair.

2 *Duurzaamheid van de neoliberale wereldeconomie:* De vraag is hoe de duurzaamheid van dit mondiale stelsel moet worden ingeschat. Nogal wat deelnemers stelden zich op het standpunt dat er sprake is van een politiek-economische crisis: de voortgaande technologische ontwikkeling heeft, aldus Wim

Dierckxsens, een drukkende werking op de winstvoet, tegelijkertijd zijn de mogelijkheden tot verruiming van de vraag zeer beperkt, zo niet afwezig. De grote kapitaalsgroepen blijven expansionistisch van aard, maar er ontstaan steeds meer conflicten tussen die groepen onderling, en tussen hen en de kleinere ondernemingen. Daarnaast intensiveren wereldwijd de conflicten tussen "boven" en "beneden", als gevolg van de strijd om lonen en andere arbeidsvoorwaarden, de verslechtering van arbeidsomstandigheden, uitstoot van mensen (stijging werkloosheid), bezuinigingen in de zorgsectoren, verslechtering van het leefmilieu, vervreemding, en zo meer. Een en ander intensiveert de voedingsbodemp voor sociale en politieke conflicten, zowel binnen landen als grensoverschrijdend. En de staten verliezen legitimiteit ("démocrature"). Het neoliberale model heeft zijn langste tijd gehad. Voor zover er sprake is of zou kunnen zijn van economisch herstel in de metropoolgebieden, zal dat van weinig positieve betekenis zijn voor de grote massa's van armen in de wereld en voor het milieu.

- 3 *Militarisering van de wereld*: Dit thema kreeg veel aandacht. Al vóór 9/11 was daarvan sprake, zie de militaire interventies in onder meer Koeweit, Irak en de Balkan. Sinds 9/11 is die militarisering flink toegenomen, met als hoofddoel het verdedigen van de heersende machten en (bijvoorbeeld olie-) belangen (voorop die van de Verenigde Staten), en niet een wereldorde die, aldus Gilbert Achcar, gegrondvest is op principes als collectieve veiligheid en het recht. Bij die militarisering wordt effectief gebruik gemaakt van (op zich misschien gerechtvaardigde) humane motieven. Het gaat daarbij niet alleen om militarisering in de klassieke zin; militaire apparaten gaan steeds meer politionele functies vervullen, de wetgeving ontwikkelt zich in repressieve zin, en de feitelijke apparaten voor controle en uitsluiting van mensen groeien in omvang en diepgang. Pierre Beaudet besprak in dit verband de vele vormen van verscherpte controle en repressie in Noord-Amerika en de opnieuw op gang gekomen criminalisering van sociale bewegingen. En Emilio Taddei wees op het verschijnsel dat Latijnsamerikaanse overheden zich ter bestrijding van binnenlandse conflicten het recht voorbehouden om de hulp van andere Amerikaanse staten in te roepen. Volgens sommigen heeft die militarisering niet alleen een verdedigende, offensieve en repressieve functie. Ook zou die een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van nieuwe vraag naar goederen en diensten en zo een klassieke keynesiaanse politiek-economische rol (Beaudet: "militair keynesianisme") kunnen spelen. Die rol mag echter niet overschat worden, met name Dierckxsens wees op de beperkte mogelijkheden om op deze manier het cruciale vraagstuk van de winstrealisatie op te lossen.

B Betekenis en perspectieven van de sociale bewegingen

Tegen de achtergrond van deze context-discussies vond de verdere analyse van de betekenis en perspectieven van de sociale bewegingen plaats. Het uitgangspunt daarbij werd gevormd door twee basistheses: ten eerste dat de geschetste ontwikkelingen aanleiding geven tot verscherpte binnensstatelijke en grensoverschrijdende conflicten. En ten tweede, dat een zekere radicalisering van die conflicten onvermijdelijk lijkt, niet alleen vanwege de geschetste militarisering maar ook gezien de verdieping van de politiek-economische, culturele, etnische, gender- en ander tegenstellingen en tegenstrijdigheden. Het neoliberalisme roept zijn eigen vijanden op. Bijvoorbeeld de Islamitische Broederschap in Egypte: Emad Hassan Siam betoogde dat de groei van deze fundamentalistische beweging sterk gestimuleerd is door de groei van de werkloosheid, met name onder jongeren en intellectuelen (inclusief de middenklasse). Bij de discussie over de relatie tussen neoliberalisme en sociale bewegingen moeten wij echter, aldus

Alexander Buzgalin, oppassen voor generalisaties. Bijvoorbeeld in Rusland is er weinig traditie van zelforganisatie, de bestaande vakbeweging en vrouwenbeweging zijn nogal etatistisch en bureaucratisch van aard. Dat neemt niet weg dat ook in deze bewegingen veranderingen zijn waar te nemen. Hetzelfde geldt volgens Kinhide Mushakoji voor Japan waar weer een geheel andere geschiedenis is van sociale bewegingen en sociale strijd.

In de discussie hierover kwamen onder meer de volgende punten boven.

1 *De meest primaire bewegingen van mensen*: Een door slechts enkelen naar voren gebrachte maar desalniettemin belangrijke omissie in het debat over sociale bewegingen is, dat met die bewegingen meestal bedoeld worden: associaties van mensen die op een min of meer georganiseerde wijze zich manifesteren en belangen propageren of verdedigen. Daarbij is er nauwelijks aandacht voor bewegingen van mensen op het meest primaire niveau, namelijk dat van "gewone" mensen die proberen om, individueel dan wel sociaal verband (als gezin, familie, clan, buurtschap e.d.) zo adequaat mogelijk te reageren op de bedreigingen en uitdagingen waarmee zij worden geconfronteerd. Te denken valt bijvoorbeeld aan de massaliteit van mensen die op een dagelijkse manier proberen te overleven, of aan de sterke migratoire bewegingen. Daarbij is er van bewuste organisatie nauwelijks sprake. Dat neemt de maatschappelijke en politieke betekenis van deze bewegingen niet weg.

2 *Bewegingen met een emanciperende doelstelling*: Bewegingen die zich sterk maken voor helder omschreven concrete belangen staan voor de vraag of zij zich al dan niet sterk maken voor de maatschappelijke en politieke emancipatie van hun achterban. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen oude, nieuwe en nieuwste bewegingen. Tot de oude kan bijvoorbeeld de vakbeweging gerekend worden. Tot de nieuwe de inmiddels ook al weer op middelbare leeftijd gekomen bewegingen gericht op belangen verbonden met milieu, oorlog en vrede, gender, leeftijd, etniciteit, en internationale solidariteit. En tot de nieuwsten kunnen zeker de vele manifestanten gerekend worden die op dit moment gezichtsbepalend zijn in het verzet tegen de neoliberale mondialisering. Zij organiseren zich dikwijls op netwerk-basis, hebben daarmee een op het eerste gezicht zeer vluchtig karakter, maar hebben toch al blijk gegeven van niet te onderschatten effectiviteit, creativiteit en duurzaamheid. En ook van originaliteit zoals Emilio Taddei vanuit Latijns-Amerika liet zien (bijvoorbeeld de Zapatistas, of de nieuwe volksbeweging in Cochabamba, Bolivia). Bernard Dreano wees op de nieuwste bewegingen van "*les sans*": "*san papier*", "*san travail*", etc. Daarnaast de zeker in Frankrijk geradicaliseerde boerenbeweging. En ook ATTAC kan tot de nieuwsten gerekend worden. Bernard Duterme besprak de bewegingen van inheemse volkeren, en M.A. Oommen die in India van de laagste kasten, en van lokale en regionale bewegingen tegen de aanleg van dammen.

Het grootste deel van de discussie ging over de emancipatoire bewegingen, en eens te meer bleek hoe gevaarlijk het is om te generaliseren. Voor zover generalisatie toch onvermijdelijk is, werden onder meer de volgende constatering gedaan.

a Er is sprake van een grote veelheid van *deelbelangen*, dikwijls ook *tegenstrijdige belangen* die het sluiten van coalities niet vergemakkelijken. Des te opvallender is dat het juist in de strijd tegen de neoliberale vorm van mondialisering veel bewegingen tot effectieve vormen van samenwerking zijn gekomen. Deze ontwikkeling moet worden versterkt. Opmerkelijk is de afwezigheid van de grote vredesbewegingen bij veel manifestaties. Overigens verandert het spectrum van bewegingen met een zekere regelmaat. Zo wees Lumemba Kasanda erop dat in Afrika de vernieuwende rol van de vakbeweging

lijkt uitgespeeld. Het voortouw wordt momenteel vooral genomen door vrouwenorganisaties. Daarnaast is onder studenten steeds meer sprake van maatschappelijke betrokkenheid, en vervullen boerenbewegingen in nogal wat situaties een sleutelrol.

b Zeker bij de oude bewegingen maar deels ook ten aanzien van de nieuwe bewegingen doet zich het verschijnsel voor dat deze onderhevig zijn aan een *fundamentele tegenstrijdigheid*. Enerzijds vertegenwoordigen zij belangen die tegenstrijdig zijn met de heersende kapitalistische orde. Anderzijds echter ontkomen zij niet aan de noodzaak om binnen deze orde te komen tot verdediging van concrete belangen en tot verruiming van de mogelijkheden tot emancipatie. Dat is ook het dilemma dat in Nederland door Hans Boot is gesignaleerd: de keuze tussen mede-macht en tegen-macht. In Schengen werd alom geconstateerd (zie bijvoorbeeld de inleidingen van André Mouriaux, van Alexander Buzgalin en van Lin Chun) dat zeker van de vakbewegingen in de OECD-landen maar ook van die in Midden- en Oost-Europa en China weinig vernieuwing uitgaat: mede-macht verschijnselen doen zich steeds meer voor (zelfs in de vorm van directe allianties tussen vakbonden en staat), vergezeld van verregaande institutionalisering en bureaucratisering. Bernard Dreano wees onder meer op "*le modèle des Polder, le joyau de la démocratie néerlandaise*". Een en ander hoeft niet te betekenen dat deze bewegingen moeten worden afgeschreven: zij hebben in nogal wat situaties een belangrijke emanciperende functie gehad, hebben die nog, en bovendien wordt genoemd dilemma ook binnen deze organisaties steeds meer herkend (zie bijvoorbeeld Lin Chun over de vakbeweging en de vrouwenbeweging in China). Nieuwe sociale bewegingen vertonen verschijnselen die zichtbaar maken dat ook zij niet ontkomen aan dat dilemma. En het blijft de vraag in hoeverre ook de nieuwste bewegingen zich aan dit dilemma kunnen onttrekken.

c Belangrijk discussie thema was *de positie van sociale bewegingen ten opzichte van politieke partijen*. Marta Harnecker ging daar uitvoerig op in. Zij gaat uit van een aantal constatering. Enerzijds is er wereldwijd, en zeker in Latijns Amerika een vertrouwens kloof tussen het traditionele politieke systeem en de grote massa van gewone mensen. Die vertrouwens kloof geldt ook de linkse politieke partijen. Anderzijds echter kan een transformatie van de samenleving niet op spontane wijze tot stand komen: zaken als een strategie, een programma, en organisatie zijn onmisbaar. Verder heeft "links" sinds het vallen van De Muur geen duidelijk project van alternatieven. Andere problemen zijn: linkse partijen beperken zich tot het gebied van de instituties; zij hebben ook de neiging om sociale bewegingen aan zich ondergeschikt te maken, daarbij de vele verschillen (als etnisch, gender, klasse, cultureel, etc.) veronachtzamen; en verder is er het probleem van de autoritaire stijl van werken. Willen de linkse partijen hun historische rol vervullen, dan zullen zij in veel opzichten drastisch moeten veranderen. Overigens, dergelijke problemen doen zich ook voor bij sociale bewegingen.

Hoe dan ook: sociale bewegingen kunnen niet zonder partijen, en partijen niet zonder sociale bewegingen. Er zal gewerkt moeten worden aan de onderlinge relatie, waarbij dan nieuwe vormen van politieke expressie moeten worden gezocht, en ook nieuwe vormen van democratie. Daarbij hebben sociale bewegingen, aldus Harnecker, de volgende taken: 1 het creëren van platforms om problemen en ervaringen tot uitdrukking te brengen en te bediscussiëren; 2 gezamenlijk punten vinden in de strijd tegen het neoliberalisme; 3 de legitimiteit van het heersende systeem ondergraven door zijn structuur en logica en de gevolgen daarvan aan de kaak te stellen; 4 lokaal verder experimenteren met vormen van zelfbeheer en zelfbestuur.

d Een aspect dat nog te weinig aandacht krijgt is dat van de *concrete macht* die door de bewegingen kan worden gevormd. De voortschrijdende verdieping van de maatschappelijke tegenstellingen en tegenstrijdigheden brengt met zich mee dat conflicten zich verdiepen: er staan steeds grotere belangen op het spel. De verdedigers van de heersende maatschappelijke orde eigenen zich meer machtsinstrumenten toe, zie de eerder gesignaleerde militarisering. Overigens moet het solide karakter van deze macht niet overschat worden, want ook de elites ontkomen niet aan allerlei dilemma's. Zo doen zich, bijvoorbeeld, belangentegenstellingen voor tussen de wapenindustrie en grote bedrijven die afhankelijk zijn van de consumptieve bestedingen van de bevolking. Of, een ander voorbeeld: de tegenstrijdigheid tussen toenemende repressie en de ook in het collectieve bewustzijn verankerde burgerrechten. Maar de op emancipatie gerichte bewegingen ontkomen niet aan het stellen van de machtsvraag: hoe om te gaan met de toenemende controle, hoe zich te weer te stellen tegen politiegeweld, welke korte- en langetermijnstrategieën te formuleren, welke praktische strijdpunten naar voren te schuiven? Volgens Christophe Aguiton is het nodig dat de bewegingen van "anders-globalisten" solider worden en ook gaan werken aan de ontwikkeling van antwoorden in de zin van alternatieven voor het neoliberalisme. Op dit moment lijkt een aantal bewegingen, onder invloed van 11/9, in het defensief gedrongen. Pierre Beaudet gaf het voorbeeld van de Amerikaanse vakbeweging die geconfronteerd wordt met groeiende werkloosheid en met een golf van patriottisme; daarbij gaf hij wel aan dat tegelijkertijd veel mensen in de gaten krijgen dat het heersende systeem nu geconfronteerd wordt met de "monsters" die zij zelf gecreëerd heeft. Volgens André Gunder Frank wordt sinds 11/9 de agenda bepaald door extreem rechts uit de Verenigde Staten.

3 *Diepgang:* In zijn algemeenheid zien bewegingen zich steeds meer geconfronteerd met de vraag hoe zij hun emancipatoire doelstellingen concretiseren. Want steeds duidelijker wordt het dat het niet alleen meer gaat om veranderingen binnen het heersende stelsel, maar ook en misschien vooral om veranderingen van dat stelsel zelf, systeemveranderingen dus. Er ontwikkelt zich een bewustzijn dat dat stelsel zelf problematiseert. Dikwijls vindt die problematisering plaats op een nogal amorf niveau waarbij alternatieven op een oppervlakkige zo niet chaotische manier worden geformuleerd. Maar verheugend is het dat in Schengen geconstateerd wordt dat de analyse steeds grondiger wordt en dat daarmee de mogelijkheden om fundamentele kwesties aan de orde te stellen, groter worden. Volgens Lumembo Kasanda is er in Afrika een oplevende belangstelling voor "utopieën". Tegelijkertijd constateert hij een sterke nadruk op *down-to-earth* alternatieven, onder invloed van vrouwenbewegingen, omdat het allereerst gaat om mogelijkheden van overleving in de strijd tegen armoede. Vergelijkbare ontwikkelingen ziet M.A. Oommen ook in India.

3 *Niet-emancipatoire sociale bewegingen:* Maar is er niet het gevaar van versmalling van de analyse van sociale bewegingen? Deze knuppel werd in eerste instantie in het hoenderhok geworpen door André Gunder Frank, maar kwam tijdens de conferentie verschillende keren terug. Volgens Frank zijn er verschillende reacties op de heersende tegenstellingen en tegenstrijdigheden waar te nemen. Frank wees met name op het onderschatte gevaar van het fascisme en van fascistoïde bewegingen. Die reactie is misschien wel van grotere praktische betekenis dan de emancipatoire bewegingen omdat zij dikwijls een bredere maatschappelijke aansluiting en ondersteuning vinden dan de traditionele politieke partijen. Soms manifesteren zij zich ook binnen emancipatoire bewegingen, waarbij verwezen werd naar de 'reactionaire' Goldschmidt. Frank en anderen waarschuwden er ook voor om deze bewegingen als regressieve bewegingen te

zien. In feite zijn ze zeer modern van karakter, ze zijn een uitdrukking van moderne vraagstukken en van een moderne ervaring met die vraagstukken, en zoeken ook een vernieuwing die past bij deze tijd. Uiteraard werd in het verlengde hiervan veel gediscussieerd over de islam en het zogenoemde fundamentalisme. Ook daarvan werd gesteld dat het belang niet moet worden onderschat, en werd aangegeven dat deze bewegingen niet te omschrijven zijn met termen als 'traditioneel' en 'modern'. Dit kwam nog het duidelijkst tot uitdrukking bij de discussie over de vrouwenbeweging binnen de islamitische bewegingen in Egypte, zie de bijdrage van Azza Khalil. Daarbij bleek eens te meer hoe zeer emancipatie en repressie elkaar kunnen afwisselen. Overigens was daarbij de observatie van belang dat ook deze bewegingen niet ontkomen aan allerlei dilemma's en de daaruit voortvloeiende beperkingen, zie als voorbeeld de Islamitische Broederschap in eveneens Egypte. Met andere woorden: deze en andere bewegingen (als, aldus Buzgalin, de nationalistische bewegingen in Oost-Europa) mogen niet worden overschat maar evenmin onderschat; bovendien "weet je dikwijls niet wat je ziet", de waargenomen verschijnselen kunnen je gemakkelijk op een verkeerd been zetten.

C Alternatieven voor de neoliberale politiek-economische orde

En tenslotte het thema van de alternatieven. In het voorgaande is hierover al het een en ander gezegd. In zijn algemeenheid kan geconstateerd worden dat de discussie over alternatieven¹ nogal onderontwikkeld is. Als voorbeeld werd de tijdens deze conferentie actuele crisis in Argentinië genoemd: hoe vanuit een fundamenteel emancipatoire taakstelling te handelen als het om het zeer dagelijkse en praktisch probleem gaat van monetaire desintegratie? Die vraag geldt nog meer voor de miljarden mensen die dagelijks worstelen om te kunnen overleven. Er zijn nog weinig duidelijke perspectieven ontwikkeld. En voor zover die wel bestaan zijn ze, zeker internationaal, nog weinig bekend. Met andere woorden: er is een grote noodzaak om daar aan te gaan werken.

Daarbij was er een zekere overeenstemming dat er behoefte bestaat aan alternatieven die uitdrukking zijn van een andere rationaliteit, namelijk die waarbij niet winst en eigenbelang voorop staan maar basisbehoeften, rechtvaardigheid en duurzaamheid. Bernard Founou-Tchuigoua gaat ervan uit dat de neoliberale mondialisering geen oplossingen biedt omdat het stelsel tendeeert naar systematische ongelijkheid en polarisatie. Het moet dan ook gaan om "anti-systeem mobilisaties", dus alternatieven van een ander systeem. Ook Kinhide Mushakoji gebruikte de term "anti-systeem", daarbij aantekendend dat er in Japan binnen bewegingen nog weinig duidelijkheid is over alternatieven. Al eerder is gewezen op de constatering van Marta Harnecker dat linkse partijen en sociale bewegingen nog weinig duidelijkheid bieden als het gaat om alternatieven.

Die andere rationaliteit moet allereerst gevonden worden op het niveau van de dagelijkse overleving van miljarden mensen die nu niet in hun basisbehoeften kunnen voorzien. Maar daarnaast moet ook gewerkt worden aan alternatieven op het niveau van het maatschappelijk systeem. Daarbij werd het befaamde onderscheid in drie niveaus van Francois Houtart genoemd zoals dat ook in Nederland in het project: *Vóór de verandering - Alternatieven voor het neoliberalisme* (zie www.xminy.nl/verandering) is gebruikt: het niveau van de utopie; het niveau van de overgangseconomie (ofwel de op middellange termijn door te voeren veranderingen); en het niveau van de concrete stappen en

---

¹ Voor alle duidelijkheid: in deze discussie verwijst de uitdrukking "alternatieven" naar andere politiek-economische vormen van ontwikkeling en inrichting van de samenleving. Daarnaast wordt de term ook gebruikt als het gaat om een andere wijze van politieke uitdrukking van kritiek, ontevredenheid en verzet; zie de eerder gememoreerde inleiding van Marta Harnecker.

maatregelen op korte termijn. Alexander Buzgalin wees er daarbij op dat een nieuwe samenleving "post-kapitalistische" in niet alleen politiek-economische zin moest zijn. Hij sprak ook over de noodzaak tot opheffing van de vervreemding, inclusief alle mechanismen die tot vervreemding leiden, het ontwikkelen van de creativiteit van mensen, en directe democratie op basisniveau (*grass roots*) en zelfbestuur.

Veel aandacht kreeg het pleidooi van Marcel Mazoyer betreffende de agrarische sector: stop de concurrentie tussen de hoogontwikkelde en de laagontwikkelde landbouw, dat is hard nodig om mensen een kans op overleving te geven. De laagontwikkelde landbouw moet een beschermde status krijgen om zichzelf te kunnen ontwikkelen en niet al in de kiem door de grootlandbouw worden vernietigd. Bescherm lokale *down-to-earth* alternatieven, geef met name in Afrika vrouwen een kans, en voer eindelijk eens landhervorming door: dat waren enkele van zijn verzuchtingen.

Ook Gilbert Achcar sprak over alternatieven in zijn inleiding over vrede en veiligheid. Een ander veiligheidsbeleid dient uit te gaan van economische en sociale ontwikkeling, want dat is de basisvoorwaarde voor veiligheid op wereldniveau. Dat veronderstelt ook verdere ontwapening en drastische vermindering van de oorlogsbudgetten. Daarbij moet er overeenstemming komen over een beleid dat gericht is op collectieve veiligheid, en geleid door organen als de VN en de OVSE. Bestaande blokken als de NATO dienen te worden opgeheven.

Aan het einde van de conferentie is een taakgroep gevormd die voor het WFA gaat werken aan de inventarisatie en ontwikkeling van alternatieven.

Bijlage 1: Deelnemers

Achcar, Gilbert, Université de Paris VIII
Aguiton, Christophe, Association for the Taxation of Financial Transactions in the Interest of the Citizen (ATTAC), Paris
Allegrezza, Serge, Conseiller de Gouvernement 16e classe, Ministère de l'Economie, Luxembourg
Ambrosi, G. Michael, Professeur, Chaire Jean Monnet, Université de Trèves
Amin, Samir, Directeur, Forum du Tiers-Monde; Président, Forum Mondial des Alternatives, Dakar
Balogh, Andras, Directeur Général, Institut Hongrois des Affaires Internationales
Beaudet, Pierre, Alternatives, Montréal
Bierbaum, Heinz, Info-Institute, University Saarbrücken
Blamangin, Olivier, Association Internationale de Techniciens, Experts et Chercheurs (AITEC), Paris
Buzgalin, Alexander V., Professor, University of Moscow
De Castro, Juan, Centro de Estudios de Metaeconomia, Espagne
Chalmers, Camille, Directeur Exécutif, PAPDA, Port-au-Prince
Clesse, Armand, Directeur, Institut d'Etudes Européennes et Internationales du Luxembourg
Coker, Christopher, Reader, International Relations, London School of Economics
Custers, Peter, Director, Bangladesh People's Solidarity Centre (BPSC), Amsterdam
Dieng, Amady Aly, Professeur, Université de Dakar
Dierckxsens, Wim, Departamento Ecumenico de Investigaciones (DEI), San José, Costa Rica
Dreano, Bernard, CEDETIM/ AEC, Paris

Duterme, Bernard, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve
 El-Kenz, Ali, Professeur, Université de Nantes
 Faber, Léon, Agent de la Coopération, Ministère des Affaires Etrangères, Luxembourg
 Feyder, Jean, Ambassadeur, Directeur, Direction de la Coopération et de l'Action Humanitaire, Ministère des Affaires Etrangères, Luxembourg
 Founou, Bernard, Forum du Tiers-Monde, Dakar
 Frank, André Gunder, Dept. of History, University of Nebraska, Lincoln
 Galtung, Johan, Professor emeritus, Versonnex
 Garcia, Leonor, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve
 Goerens, Charles, Ministre de la Coopération et de l'Action Humanitaire, Luxembourg
 Hamm, Bernd, Directeur Général, Centre d'Etudes Européennes, Université de Trèves
 Harnacker, Marta, MEPLA-Centro de Investigaciones, La Havanne
 Hirsch, Mario, Rédacteur en chef, D'Letzebuenger Land, Luxembourg
 Houtart, François, Directeur, Centre Tricontinental (CETRI) ; Secrétaire Général, Forum Mondial des Alternatives, Louvain-la Neuve
 Israel, Edmond, Président honoraire de Clearstream International, Luxembourg
 Kasanda Lumembu, Albert, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve
 Keune, Lou, University of Tilburg, Tilburg (Pays-Bas)
 Khalil, Azza, Arab Research Center, Cairo
 von Kunitzki, Norbert, Président, Centre Universitaire de Luxembourg
 Lehnens, Jean-Paul, Professeur, Vice-Président, Centre Universitaire de Luxembourg
 Lusson, Julien, Association Internationale de Technicien, Experts et Chercheurs (AITEC), Paris
 Martinez, Benito, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve
 Mazoyer, Marcel, Professeur, Institut National d'Agronomie, Paris-Grignon
 Mouriaux, René, Directeur de recherche, Fondation Nationale des Sciences Politiques, Centre d'études de la vie politique (CEVIPOF), Paris
 Mushakoji, Kinhide, Chubu Institute of Advanced Study, Chubu University, Tokyo
 Oommen, M. A., Institute of Social Sciences, New Delhi
 Piqueras Infante, Andrés, Département de Sociologie, Universidad Jaumes I, Castellon, Espagne
 Pleyers, Geoffrey, CADIS/EHESS, Paris
 Pohl, Karl-Heinz, Professor, Dept. of Sinology, University of Trier
 Polet, François, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve
 Rochat, Florian, Centre Europe Tiers-Monde (CETIM), Genève
 Roubinsiki, Youri, Professeur, Institut de l'Europe, Académie des Sciences, Paris
 Schianchi, Matteo, Associazione Culturale Punto Rosso, Milan
 Siam, Emad Hassan, Arab Reseach Center, Cairo
 Streeten, Paul, Professeur émérite, UNPD, Spencertown
 Taddei, Emilio, CLACSO-OSAL, Buenos Aires
 Vellut, Jacques, Centre Tricontinental (CETRI), Louvain-la Neuve

Bijlage 2: Schriftelijke bijdragen

Gilbert Achcar: La paix et la sécurité du monde: quelles conditions?*

Samir Amin: Forces et faiblesses du projet libéral du capitalisme sénile

Samir Amin: Political Islam

Pierre Beaudet: L'Amérique des luttes et des résistances*

² De met * gemarkeerde teksten zijn nu reeds digitaal verkrijgbaar bij Lou Keune: a.w.m.keune@kub.nl. Andere teksten komen binnenkort digitaal beschikbaar.

Alexander Buzgalin: To the theory of social basis and forces of the movement towards 'Realm of Freedom': the role of social movements*

Lin Chun: China*

Peter Custers: Globalisation and the trading mechanism of disparate exchange

Wim Dierckxsens: Contemporary social movements: theoretical reflection and experience*

Bernard Dreano: Origine et orientation des mouvements sociaux en Europe Occidentale*

Bernard Duterme: Peuples indigènes et minorités ethniques: les conditions sociales de leur reconnaissance*

Bernard Founou-Tchuigoua: État des lieux, état des luttes*

Marta Harnecker: Amérique Latine: notre tâche stratégique: articuler les liens entre la gauche organisée en parti et la gauche sociale pour construire un grand bloc social antinéolibéral*

Albert Kasanda Lumembu: Les mouvements sociaux en Afrique Subsaharienne

Azza Khalil: Women's movement in Egypt

Marcel Mazoyer & Laurence Roudart: Histoire des agricultures de monde - Du néolithique à la crise contemporaine

Kinhide Mushakoji: Japan*

M.A. Oommen: India*

Catherine Samary: Europe de l'Est*

Manat Supalak: Social Movements: some theoretical approach*